Írta: Örsi Zsolt – Nagy László
2015. június 26. péntek, 14:18 - Módosítás: 2015. július 01. szerda, 08:02

A Hortobágy környéki pásztorok gyógyító tudománya a 20.század végén

Előszó

Az itt közölt anyag a hortobágypusztai Meggyes csárdában megrendezett pásztortalálkozó alkalmával került begyűjtésre 2002. április 27-én Nagy László és Örsi Zsolt néprajzkutatók által.

A megszólaltatott adatközlők a Hortobágy környékén (Balmazújváros, Hortobágy, Nagyiván, Kunmadaras, Kunhegyes, Karcag) élnek, itt foglalkoztak vagy foglalkoznak ma is pásztorkodással, állattartással. Megtalálhatók köztük a ma élő legidősebb korosztály tagjai, akik saját elmondásuk szerint még gyermekkorukban látták a régi szilaj pásztorok utolsó hírmondóit, esetleg tőlük is vették át tudásuk egy részét „hallva-tanulva”. Amit a régi pásztoremberektől ellesni nem sikerült, arra „az idő meg a muszáj tanította meg őket.” Néhányan közülük tősgyökeres pásztordinasztiák tagjai, akad olyan, akinek a dédnagyapja is pásztor volt, és olyan is, akinek a fia viszi tovább a családi hagyományt. A ma élő idősebb és ifjabb generációk tagjait egyaránt sikerült megszólaltatnunk. A sertések gyógyításával kapcsolatos adatokat nem gyűjthettünk, mivel az összejövetelen kizárólag csikósok, gulyások és juhászok voltak jelen.

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a találkozó szervezőinek, a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság vezetőjének, Aradi Csaba igazgatónak és Kiss Róbertnek és Gencsi Zoltánnak a Hortobágyi Génmegőrző Kht. igazgatójának a lehetőségért, és külön az ott megjelent pásztoroknak a készséges hozzáállásukért.

I. Bevezetés

A pásztornak, a föld bármely kontinensén, az emberi történelem bármelyik korszakában látta is el feladatát, mindig ügyelnie kellett a rá bízott jószág egészségének megőrzésére, betegségeinek felismerésére és gyógyítására. A magyar néprajztudomány az eddigi kutatások során több lényeges megállapítást tett a magyar pásztorok állatgyógyító tevékenységével kapcsolatban. Röviden ki kell térnünk azokra a főbb pontokra, melyek az alább ismertetett gyűjtött anyag szempontjából lényegesek lehetnek. Az állati betegségeket orvosló pásztoraink tudásanyagát, motivációját, a kezelés során felhasznált anyagokat és technikákat több tényező is alakította és alakítja ma is. Nézzük meg ezek közül a legfontosabbakat.

A földrajzi-ökológiai keretnek meghatározó szerepe van a népi gyógyításban. Jelentős szerepe van a felhasználható természetes alapanyagoknak, a táj növény-, állat- és ásványvilágát tekintve, valamint a betegségek kialakulására nézve is.

Tudjuk, hogy a népi és a "magaskultúrából" származó tudásformák és alkalmazási módjaik is eltérnek egymástól. A "magaskultúra" tudományos, elméleti megalapozottságú, míg a népi tudás lokális jellegű és főként tapasztalati alapokon nyugszik. Az állatorvoslást néprajzi kutatóink jó része úgy írja le, mint a népi orvoslás legracionálisabb, gyakorlatias változatát. A hagyományos népi tudás jellegénél fogva egészen a közelmúltig számos irracionális tudásformát is megőrzött, melyekkel a ma gyakorlatában egyáltalán nem találkozunk, de még az adatközlők visszaemlékezéseiben is csak elvétve.

A betegségek kialakulásának, gyógyításuk mikéntjének magyarázatában hangsúlyeltolódás figyelhető meg a természettudományos ok-okozati megalapozottság irányába. A társadalmi háttér, mely a XX. század folyamán erősen átalakult, jellemzően a természettudományok logikai magyarázatait részesíti előnyben, még akkor is, ha azok nem természettudományos, hanem hagyományos tapasztalati tudásanyagon alapulnak. Ebben nagy szerepe van az általános tankötelezettség megjelenésének, ami pásztorok körét sem hagyta érintetlenül. Itt még az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek oktatás és felnőttképzés politikájában meghatározó materialista szemléletmódot is figyelembe kell vennünk, amely ezekben az időszakokban kiváltságos helyzetben volt. A pásztoroknak is képezniük kellett magukat a termelőszövetkezet keretei között és ez az iskola természetesen ideológiai tanulmányokat is magában kellet, hogy foglaljon. Ki kell emelnünk még azt a tényt, hogy a népi gyógyítás szabadabb, kötetlenebb szemléletének köszönhetően hatékonyabban ragadja meg az egyedi eseteket, könnyebben alkalmazkodik, míg a tudomány mindig az általánosra összpontosít.

A század második negyedétől kezdve a hivatalos állatorvosok is egyre inkább hatással vannak a paraszti állatgyógyászatra. Ma a hivatásos állatorvos és a gyógyító pásztor kapcsolatában egyfajta ambivalencia, másrészről egymás szerepkörének kiegészítése és megbecsülése figyelhető meg. Vannak olyan betegségek, amelyeket a mai pásztorok kizárólag az állatorvos gyógyszereivel gyógyítanak, de olyan esetek is előfordulnak, melyeknél a pásztor jól bevált tapasztalata és generációkon keresztül csiszolódott hozzáértése jelenti a megoldást.

Az állatok gyógyításában igen fontos szerepet játszik az, hogy milyen fajú, fajtájú jószágot tartanak, és az is, hogy milyen tartásmódban, milyen egyedszámban, mely haszonvételi formákhoz kapcsolódva teszik ezt. A jószág faja igen fontos a gyógyító eljárások mennyiségét

és mibenlétét tekintve. Az országosan ismert és az alább ismertetett adatok is azt bizonyítják, hogy a juhászat gyógyításra vonatkozó anyaga jóval bővebb, mint a ló vagy a marhatartásé. Ennek okát abban találjuk, hogy egy birka értéke messze alatta van a másik két állatfajénak, így a juhász könnyebb szívvel kísérletezhetett, szerezhetett gyakorlati tapasztalatokat ezen a területen. Az extenzív vagy a félszilaj tartásnál a pásztornak - főként ha ez nagyobb állománnyal járt -, kevesebb lehetősége volt a jószág tüzetes, részletekbe menő vizsgálatára, mint azoknak, akik egy intenzív tartásformában tehették meg ugyanezt. Az extenzív tartás ezzel szemben nagyobb tűrőképességet, edzettséget adott az állatoknak, így ennélfogva a betegségek is ritkábbak voltak ezekben az állományokban. Ugyanez mondható el a fajtakülönbségeket illetően: ősi tájfajtáink jobb állóképességet tudhattak magukénak, az egyes betegségekkel szemben ellenállóbbak voltak. A tejhaszon miatt vagy az igaerejéért tartott jószágról is elmondható, hogy többször van alkalma a pásztornak ellenőrizni annak egészségi állapotát, mintha a húsáért tartott állatokról lenne szó.

Röviden, nem teljes részletességgel összefoglalva ezek az ismertetett anyag főbb szempontjai, s ahol szükséges, bővebben kitérek rájuk a konkrét adatok ismertetése során.

II. Betegségek és gyógyításuk

Csikósok

A csikós nagy vagyon felett őrködött (akárcsak a gulyás és a juhász), ez tekintélyes jövedelemmel járt, de erkölcsi és anyagi felelősséggel tartozott és tartozik ma is a rábízott jószágért. 1945 előtt, ha egy állat beteg lett, a pusztabírónak jelentették, az pedig szólt a gazdának, aki ha haza akarta vinni megtehette, de ha nem vitte el, a csikós gondjaira maradt - nagyon fontos, hogy ekkor már a gazda felelősségére. Arra a kérdésünkre, hogy ma minden esetben állatorvost hívnak-e a beteg lóhoz, a következő választ kaptuk:

„Most azért kell minden esetben kihívni az állatorvost, nem azért, hogy te sokszor nem tudnád meggyógyítani, hanem, hogy ne terheljen felelősség. Sokba pedig tudnánk mihez kezdeni injekció nélkül is… de ha valami grimbusz van, egyből azt mondják, a te hibád. Ezért kell, hogy védd magad, hogy te időben szóltál. Az, hogy ő majd mit csinál, legyen az ő baja, rajtad meg nincsen felelősség.”

A könnyen orvosolható betegségek okán ma sem hívják egyből az orvost, ha rögtön látszik, hogy mi a baja a jószágnak. Ezt néha nehéz megállapítani, de vélekedésük szerint: „… aki régóta, 20 - 30 éve benne van, annak már egyből látni kell, mirűl van szó.”

Az is megesik, hogy az állatorvos már lemondott a beteg állatról, ilyenkor a pásztor is megcsillanthatja a maga tudományát.

„Kólikás vót - mondom –, adjunk neki doktor úr egy deci pálinkát. Ne hülyéskedjen Lajos bátyám, úgyis megdöglik. Jól van, hát nízzük meg, úgyis te írod a papírját. Azt mondta, ha ez a lú megmarad, űbelüle igazi katólikus pap lesz. Ű nem lett katólikus pap, de a lú meg megmaradt.”

Mindhárom állatfaj pásztorai kiemelték, hogy az állatokkal végzett bármely tevékenység során egyfajta preventív szemléletnek kell érvényesülnie. A jószághoz kapcsolódó munkát úgy kell végezni, hogy a legkisebbre csökkentsék annak esélyét, hogy bármiféle betegséget kapjon, vagy megsérüljön. Állandóan figyelni kell, „… mert az állat nem tud beszélni, az nem tudja elmondani, hogy fáj valamije, meg azt se, hogy hol fáj neki.” Jó szemmel kell észre venni a megszokottól eltérő viselkedést, fáradtságot, nyugtalanságot.

Lóbetegségek és gyógyításuk

Kullancs:

Igen súlyos betegség a kullancsfertőzés okozta babiózis, a II. világháború előtt nem ismerték ezt a betegséget. Ha a ló megkapta, „bóbicsol”, szinte orra bukik. Ha ezt észlelik, megnézik az ajkat és a szemhéjat: ha az csontsárgára színeződött, akkor a ló már biztos, hogy „babis”. Ez a betegség más jószágnál nem jelentkezik, de a lónál, ha nem veszik észre idejében, halálos kimenetelű. Magas lázzal jár, s a betegség késői stádiumában fürtökben hullik a ló sörénye és farokszőre. Nincs rá népies gyógymód, 1959-től használják a betegség elleni védőoltást. A kullancs az avarban, sűrű aljnövényzetben tenyészik, de a bálázott takarmánnyal bevihetik az istállóba is. Arra, hogy ez a betegség vajon miért csak a háború után jelentkezett, a következő válaszokat adták:

„A kullancsnak van egy időszaka, régen május elsejével hajtották ki, akkor a kullancs már nem vót olyan veszélyes.”

„Ezelőtt ezrével vót a jószág és lelegelte ám, meg annyi avar sem maradt, mert valamikor a legelőket felgyújtották és az avar elégett. A kullancsnak telephelye az avar, ma a természetvédelem, a madarak miatt nem lehet égetni.”

Kólika:

Ismertetőjele, hogy a ló hengergőzik, forgolódik. A takarmánytól kapják, vagy ha nem mozognak eleget, pang a bélműködés, nem indul meg tőle a szél. Ilyenkor mozgatni, futtatni kell, hogy a bélműködés meginduljon. Főként paraszti gyógymódnak tartják azt a módszert, mikor egy üvegpalacknak az alját kiütve, az így keletkezett tölcsér száját a ló végbélnyílásába dugják, ilyenkor a belekben rekedt levegő már könnyen távozhat. A kólikás lovat úgy is gyógyítják, hogy két deci pálinkát töltenek a szájába, mire magához tér, rendbe is jön.

Kehesség:
A légzési, és tüdőbetegségek összefoglaló neve. Nehéz, ziháló légzéssel, a jószág általános gyengeségével jár. „A ló a száraz, porló vagy penészes takarmánytól kapja.” Gyógyítani nem lehet, csak időleges javulást lehet elérni, zöld takarmányok, répa etetésével.

Saroktaposás :
„Ha a ló lába megsérül, saroktaposás keletkezik a hátsó csánkjánál. Oltott meszet raktunk rá, bekötöttük, az a sebet kiduzzasztotta. Aztán a kötést levettük, szellőztettük, meg van a pöfeteggomba, annak a száraz porjával szórtuk…”

A taposás gyógyítása úgy is történhet, hogy a pásztor levizeli a sérült részt. Száraz időben, a szikes puszta porával is gyógyítják, ezt más külső sérüléseknél, sebeknél is alkalmazzák.

„ Ha szárazság van, ilyen helyen kell hajtani, ahol száll a por, ez a száraz szíkpor ha rászáll, utána magától meggyógyítja.”

Nyüvezés:

A nyű a légy lárvája, melyet a sebekbe rak le, és az itt kel ki. Kreolinnal kenik be az ilyen területet, amely elzárja a pondrókat a levegőtől, fertőtleníti a sebet, erős szaga pedig távol tartja az újabban érkező legyeket. Kreolin híján egy marék port csapnak a sérült részhez.

„ A sebeket meg ha keletkeztek, mikor kint voltunk szabadálláson, vagy ha megköpte a légy, kreolinnal kentük be, vagy ha nem volt, az állásból egy marék port odacsaptunk. Akkor behegedt, a pondrók megdöglöttek, és kidúródtak a sebből.”

Csüdsömör:
Szintén száraz szikporral gyógyítják.

Feltörés, túrosság:
Az elszáradt pöfeteggomba porló belsejével gyógyítják.

Nyírohadás:
Tavaszi kihajtáskor fordul elő, ha a ló egész télen ganében állt. Ha télen veszik észre, hólében hajtják a lovat, ami kitakarítja a sebet. A másik módszer az, hogy a patát kitakarítják, és a sebet fakátránnyal kenik be. Ezután száraz helyen kell tartani a lovat, míg a sérült rész meg nem gyógyul.

Szemhályog:
A ló ilyenkor hunyorog, jön a könny a szeméből, nagy ménesben azonban nem könnyű idejekorán észrevenni, sokszor ez már csak akkor sikerül, mikor a ló látása már nagymértékben károsodott. A szürke hályogot kezdeti szakaszában az állatorvostól kapott kenőccsel gyógyítják, de ha későn veszik észre és már megerősödött, üvegpor és porcukor keverékével.

„Ha megerősödik, mert későn veszi észre az ember, mozsárban ablaküveget (vagy ha van villanykörte az a legjobb), porcukorszerűre összetörni, le kell fogni a ló fejét és egy szívószállal, vagy náddal, amiben nincsen görcs, egy fújással belefújni a szemébe. A cukor a nedvességtől megtapad, elkezd pislogni, az üveg meg lecsiszolja. Lepislogja utána magának. Van, hogy kétszer – háromszor is meg kell csinálni, de ha erős a hályog, akkor már ez se használ.”

A zöld hályog olyankor alakulhat ki, ha a lovakat huzamosabb ideig disznótrágya közelében tartják. Ha ezt az állapotot időben megszüntetik, a betegség magától is elmúlik.

„Az 50-es évek elején Debrecen városbúl kikerültek a ménes csikók Kungyörgyre. Mikor halásztak ősszel, engedték lefele a vizet, bejött a legelőre. Aztán ott is úgy jöttek rá, hogy mitül zöld hályogosak a lovak. Ott a halastóba beleszórták a disznótrágyát, vót hízlalda ott. Mikor meg engedték le a tóbul, kijött az a szennyezett víz, hát ettül vakult."

„Egy időben engedélyt kaptunk vegyes állomány tartására, tarthattunk malacot is. Egy ideig nem volt trágyázva a disznók alól, és észrevettük, hogy ilyen zöld színű hályog van a csikóknak a szemén. Ezt még akkor nem vettük figyelembe, de tavaly se volt, tavaly előtt se, csak mióta a disznókkal együtt tartottuk a csikót. De ha ezt nem kezelte az ember, elhatalmasodott rajta a hályog, és volt, hogy meg is vakult. Utána mikor kitakarítottuk a disznót, mert helyszűke végett el kellett rakni onnan a disznókat, akkor ezek a zöld hályogok eltűntek maguktól. Ez most volt nemrégen, az utóbbi években."

Gulyások
A szarvasmarha tipikus betegségeinek gyógyításában lényegében megegyező eljárásokkal találkoztunk, mint a lovak gyógyításának esetében. Az itt felsorolt gyógymódokat majdnem kivétel nélkül a lovaknál is alkalmazták.

A marhák betegségei és gyógyításuk.

Kérődzés leállás:
Avas szalonnát adtak a jószágnak, vagy „piros-hasú békát" tettek a szájába.

Bezabálás:
Ha tavasszal a marha elszabadult, friss zöldtáplálékból sokat evett, nehezen lélegzett, nem ivott, nem evett, meghajtották és enni sem adtak neki.

Felfúvódás :

Ha a marha a heréből sokat és gyorsan evett, felfúvódott. A szájába fapecket tettek, melyet kötéllel a szarvakhoz rögzítettek, „megzabolázták”. Ha ez nem vezetett eredményre, szúrcsapolni kellett, de ehhez csak a legvégső estben folyamodtak, mert ez a beavatkozás könnyen a jószág elhullásához vezethetett. Szúrcsapoláskor egy hegyes, belül üreges tűt szúrtak a jószág gyomrába, amelyen keresztül eltávozhatott a levegő, ami így nem fojtotta meg a jószágot. Ennek az volt a veszélye, hogy ilyenkor a gyomor tartalma könnyen a has belsejébe kerülhetett, ami ott súlyos fertőzést okozott, ami végül elhullással járt. Ezt a beavatkozást, csak az igen nagy gyakorlattal rendelkező pásztorok merték megkísérelni.

Juhászok

A juhász, mint ahogy már említettük, bizonyos előnnyel rendelkezett a gulyás-, vagy csikósbojtárral szemben. Egy-egy birka, mivel nagyságrendekkel kevesebbet ért, mint egy ló vagy marha, sűrűben kerülhetett bicska alá. Így a juhász könnyebben megszerezhette az elengedhetetlen anatómiai ismereteket, a beteg szerveket felnyitva pedig megtanulhatta, hol találhatók a betegséget okozó élősködők. Külön kiemelték, hogy a juhásznak nagy figyelmet kell fordítania az állomány gyakori ellenőrzésére, hogy a jelentkező betegségeket idejekorán észrevéve megfelelően kezelhessék azt.

„Szeretni kell a jószágot, örökké figyelni kell, kihajtáskor, mikor legel, meg mikor befele megy. Egy többszázas falkánál örökké nem lehet rajta az ember szeme. Azt nem szabad, hogy egy pásztor ember hanyatt vágja magát, oszt nízze a napot. Azt a jószágot figyelni kell, hogy eszik-e vajon mind, s ha nem, akkor mi a baja. Ha a hodályban van téli takarmányon, a kapun kimenet-bemenet elárulja a mozgása. Mert amit nem a kezdet kezdetén vesz észre az ember, azon már nem lehet segíteni.”

A juhok betegségei és gyógyításuk.

Pállott, gennyes - vagy büdös sántaság:

A birka gyakori, tipikus betegsége, gennyes fertőző gyulladás. Kezelése fizikai beavatkozással és gyógyszeres kezeléssel együttesen történik. A „sántázó” szerek szinte juhászonként más és más összetételűek, egészen a közelmúltig előfordult, hogy a szer összetételét a juhász megpróbálta eltitkolni. Abban azonban véleményük egyöntetű, hogy ez csak utókezelő szer, lényege a fertőtlenítő és a szárító hatás, a lényegi beavatkozás a beteg körmök bicskával való lefaragása és a seb kitakarítása. Kialakulásában többek közt szerepet játszik a hodályban tartott birkák mennyisége is: ha szorosan áll a jószág, a trágya hamar átnedvesedik, ettől a birka körme köze kipállik.

„Ez a sántaság, ez egy örök betegség. Ha sárba megy a jószág, az is baj, ha harmat nincs, akkor is kipállik a körme köze. Ha lefekszik, vizes lesz a gyapja a hodályban, az is párolog, behordja a sarat, ha nincs gondozva az alom, begyullad a trágya, akkor is az a vége. Ott egy olyan anyag keletkezik, hogy megy végig a birka körme alatt, és a szarut leveszi a körmirűl ”

„ Ha normálisan meg van faragva, akkor jó csak. Oda jó szem kell meg bicska, ha nincsen normálisan megtakarítva, az ember inkább ne is fogjík hozzá. A birkának a szőrével a megfaragott sebet erősen át kell törölni, hogy tiszta legyen, csak az után lehet a szert alkalmazni. Mert ha abból a váladékból csak egy szikrányi is marad, nem ér semmit. Ez a titka. Aztán meg pár napra bezárni, hogy ne mehessen ki.”

A sántázó szerek változatos alapanyagokból állnak, van, amelyik 11 komponenst is tartalmaz. Általában kékkő (rézgálic) és timsó keveréke az alap, amihez klórmeszet, oltott meszet kevernek. Ezeket az alapanyagokat porrá törik és összekeverik, van, aki el is égeti. Az így kapott anyaghoz kreolint, formalint adnak. Némelyek, hogy víz ne érhesse a sebet, fakátrányt, vazelint stb. tesznek hozzá, a juhot így nem kell bezárva tartani. Abban is megegyeznek a vélemények, hogy az erős szárító, esetleg maró hatású anyagokat csak nagyon óvatosan lehet adagolni.

„Ahány juhász van, mindnek más a véleménye. Mindenfajta gyógyszert csinálhat, csak erős ne legyen, mert ha a tiszta eleven részt égeti, az nem gyógyul meg. Én öt-hat fajtából csináltam, de nagyon vigyáztam, hogy egyikből se tegyek annyit, hogy túl erős legyen, mert ha sok, összemarja. Kékkő, timsó, ezt összeégetve, lisztté őrölve, aztán egy kevés oltott meszet, én műtrágyát is tettem hozzá meg formalint, de abból csak keveset. Ezt egy-két juhon kipróbáltam, ha gyengére sikeredett, tettem még bele.”

„Fél kiló klórmész, egy kiló timsó, egy kiló kékkő, ezt egy tepsibe berakták a kemencébe, leégették, utána egy rossz edénybe összedörzsölték, erre ecetet öntöttek. 1951-ben volt egy juhásztalálkozó, ott ismerte meg édesapám valamelyik dunántúli embertől a formalint, azóta azt használják.”

Tarlósántaság:
Ha tarló, torzs beszúr a birka körme közé, s a seb meggyűlik, azt csak tisztítani szabad, semmiképpen sem lehet formalinnal kezelni, mert elzárja a sebet, és az nem tud kitisztulni, bunkósántaság lesz belőle. Az állatorvostól tőgygyulladás ellen kapott szerrel gyógyítják.

Csíksántaság :

A két köröm közötti izomba, az ún. „csíkba” cigánybúza toklásza, tüske megy. Ha idejében észreveszik, a körmök közti szőrös csíkrészt a bőrig kivágják, és vigyázva, hogy be ne szakadjon, a bicska fokával kihúzzák. Ha már olyan hosszan kijött, hogy a bicska lapját mellé lehet fektetni, a teljes lapjával is lehet húzni. Egy másik módszer szerint tűbe fűzött cérna segítségével, a tűt a juh csíkján átszúrva, a cérnát a sebbe húzva is ki lehet venni. Ezt sem szabad a büdös sántaság gyógyszereivel kezelni, mert az is bunkósántasághoz vezet. Tudni kell azt, hogy a toklász idővel az izmokba egyre beljebb és beljebb jut. Ha annyira befúródott, hogy már nem lehet nyomon követni, hogy hol tart, meg kell várni, míg valahol ki nem jut, aztán pedig a sebet ki kell nyomkodni.

Körömhegyes sántaság :

A birka körme gyorsabban nő, mint ahogy kopik, ezért körmölni kell. Ha a birka nincs jól megkörmölve, a hosszúra nőtt köröm elferdül, kibicsaklik, és sokszor az elevenbe törik. Az így keletkezett sebet a sár és a trágyalé elfertőzheti, gennyesedés indulhat meg.

Bunkósántaság :

Ha a csíksánta, tarlósánta birkát nem megfelelően kezelik, a lábfej megduzzad, eldeformálódik, belső gennyesedés keletkezik.

Nyomásos sántaság :

Akkor keletkezett, ha a jószágot kemény földön, vagy szántáson megzavartatták a kutyával, vagy kemény úton messzire hajtották. A körme ilyenkor nem sérül, de belső kelés, gennyesedés jön létre. A bicska lapjával nyomják, lapogatják a körmöt és a talpat, ha oda értek, ahol a nyomás kezdődött és be volt gyűlve belülről, a birka nagyot rántott a lábán. Ott a bicska hegyével megbontották, kitisztították, és a kenőszerrel bekenték. A továbbiakban keletkező gennyet a birka már magától is kitaposta és meggyógyult.

Tőgy-gyulladás:

Ha az anyabirka tőgyét a bárány erősen döfködi, mert a sovány takarmány vagy más miatt nincs elég teje, a tőgy begyulladhat. Ha időben kezelik, megjavul. Tipikus tünete, hogy amelyik felén a sérülés van, a juh húzza a lábát, mintha sánta volna. A tőgyet ilyenkor ólomecetes hideg vízzel, vagy sárgaföldde borogatják.

Kergekór, kábaság:
Manapság ritkán fordul elő. Egyikük sem „kábázott” még. Az eljárást ismerik, de ha észlelik, inkább levágják a birkát, mert ha az túl is éli a műtétet, nagy valószínűséggel akkor is elpusztul. Ilyenkor a kergeséget okozó „orrlégy” a birka orrába rakja a petéit. Ha a pondró kikel, itatáskor a birka kitüsszögheti. Ilyenkor kénes füstöléssel tüsszögtetik, vagy vízben oldott kékkövet itatnak vele. Amennyiben ez nem sikerül és pondró eljutott az orrüregen keresztül az agyig, a birka belepusztul.

„Megmondom őszintén, én magam nem tudom értelmes dolognak elképzelni. Mert ahol benne van a pondró, ott felpuhul a csont a koponyán, ott azt a körmölő késsel félhold alakban körbe vágja. Az alatt van a hólyag, amibe a pondró van, ami a kábaságot okozza. Vigyázni kell, hogy a hólyag ne sérüljön, mert ha elfakad, akkor vége, nem csináltunk semmit. Vagy megmarad, vagy nem…”

„Hallomásból tudom, hogy Furtán volt egy juhász, aki a birka lábszárából csinált kábázót. Ezzel piszkálta ki óvatosan a hólyagot, mikor a csontot visszatette, gyapjúból tett rá egy sapkát, ezt kátránnyal, azelőtt meg taplógomba főzetével fertőtlenítette.”

Lépfene:
Nagy arányú elhullással járó veszélyes betegség. Hatékony népies módszert nem ismernek, ami gyógyítaná.

Májmételykór:
Úgy tartják, a környéken egyáltalán nem fordul elő, csak a vizes legelőkön tartott állatoknál jelentkezik. Ha tehetik, ilyen helyekről nem vásárolnak jószágot, gyógyíthatatlannak tartják.

Galandféreg:
Tavasszal, mikor kiment a jószág a legelőre, kékkövet tettek a szájába, és azon a napon nem hagyták inni. Másnapra a birkák már nem voltak férgesek. Fontos, hogy a jószágállomány minden egyes tagjával el kellett végezni, mert másként újból az összes elkaphatta.

Himlő:
A védőoltások miatt ma már nem fordul elő, népies gyógyítását csak hallomásból ismerik.

„A harmincas évek elején, míg fel nem találták a himlő elleni védőoltást, minden évben himlős lett a bárány. A számadó himlőt szedett a himlős bárányokbúl, mikor már bizonyos része himlős lett. A sebek tartalmát kaparta bele egy üvegcsébe, azt a gennyes sebet, pár köbcenti vót. Mindig a tavalyit vette elő. A fülinek a belső oldalán csinált egy x alakú karmolást, és egy ilyen kanálszerű eszközt, egy tűt belemártott az üvegben levő masszába, és avval meghúzta azt a karmolást. Beleoltotta a himlőt.”

„A megérett himlőben, abban a gennyes sebben egy selyemcérnát húzott végig. Azt egy üvegben eltette. A következő évben a bárányt egy vájatos tűvel, birkaoltótűvel a tiszta belső fülrészen megszúrta, a cérnát a sebben meghúzta, és már kész is volt.”

Ily módon a báránynál, ha az oltás megfakadt, csak egy apró hólyag keletkezett az oltás helyén, és nem az egész testét lepte el, mint a természetes lefolyású betegségnél.

Bezabálás:
Ha friss lucernából vagy lóheréből, szemes takarmányból a birka túl sokat, vagy mohón eszik. Ha látszik rajta, hogy túlette magát, ecetes, cukros vizet kell a szájába tölteni, vagy szódabikarbónát kell neki beadni. Ez hasmenést vagy büfögést idéz elő, utána a jószág megkönnyebbül.

Felfúvódás:
Jellemző tünete, hogy a birka öklendezik, ágaskodik, hanyatt vágja magát. Az egyik módja a gyógyításnak a szúrcsapolás, ezt nem igazán szeretik, csak végső esetben alkalmazzák, mert igen nagy arányú elhullással jár.

„Van rá a szúrcsap, de az nagyon veszélyes. Lába közé fogja az ember a birkát, három ujját a gerince mellé teszi, a bicskát beszúrja, kell egy nádszál, azt be kell dugni a bicska mellé, oszt a levegő kifú. Igen ám, de utána a hashártya meg a többi közt mozgás van, nyitva a seb, be se lehet varrni. Ott a váladék, ami kijön a böndőből, elfertőzheti. Akkor vágni kell, vagy gyorsan el kell adni. Az orvos mindig szúrcsapolja, kilencven százalékos az elhullás.”

Általában megpróbálják megbüfögtetni, megöklendeztetni. Ha két-háromujjnyi dohánylevelet

nyomnak a torkára, az megöklendezteti úgy, hogy a fölösleget is kibüfögi. Vagy egy fej hagymát sóval tömködnek tele, és megetetik a jószággal. Másik módszere a felfúvódás kezelésének a megzabolázás. Fapecket tesznek a szájába, amit kétoldalt madzaggal rögzítenek, és azt a „kontya” alatt megkötik. Lényeges, hogy szabadon járhasson a nyelve, így kijön a gáz. Van, amelyiket kézzel is meg lehet indítani.

„Lábam közé veszem, a horpaszát két kézzel megnyomom, kétszer–háromszor megismétlem, ha büfög, mortyan egyet, akkor már nincsen baj. Olyan is van, hogy az ember csak megfogja a lábát, és földhöz löki, már büffent is. Vagy sikerül vagy nem, de ha a takarmány már elzárta a gyomrot, akkor nem működik.”

Ha tömegesen fordul elő, behajtják őket a hodályba, ajtót, ablakot bezárnak, hogy minél fülledtebb levegő legyen. A birka, minél melegebb van, annál gyorsabban lélegzik, így a fúvódást okozó gázok könnyebben távozhatnak.

Száj, - és körömfájás:
„A disznó, ha rámegy az abrakolóra, vályúra, a juh elkaphatja tőle. A birka ilyenkor sántít, de a száján is lehet látni. Semmiképp sem szabad a lábához bicskával hozzányúlni. Ha jó mezőn van, jól van táplálva és fizikailag nem gyengül le, könnyen átvészeli anélkül, hogy akár egy is elpusztulna.”

Rühesség:
Manapság szinte ismeretlen betegség. Természetes úton úgy kapja meg a birka, ha ázottan hajtják be a fülledt levegőjű, meleg hodályba, ami kedvez az atkák terjedésének. A gyapjú foltokban válik le, a helyén többet sosem nő egészséges gyapjú. Dohánylúggal kezelték.

„A negyvenes években már nem nagyon volt rühes birka. A rühet főleg nyírás után lehetett értelmesen kezelni. Az olló észrevette, akkor már látta, hogy hol mi van rajta. Egy rossz üstbe a leveles dohányt beletették, arra vizet öntöttek, és az ott ázott hónapokon keresztül. Ezzel kenték be a rühes részt.”

Szemsérülések:
Ha a cigánybúza toklásza belepattan a birka szemébe, a toklászt ki kell venni, máskülönben a birka megvakul. Ezután vérehulló fecskefű főzetével kell megmosni.

Adatközlők :

Szabó Gábor, csikós, 72 éves, református, Hortobágy Erdei Ferenc u. 11.
Csontos Lajos, juhász, 78 éves, római katolikus, Nagyiván Rákóczi u. 47.
Kovács Lajos, juhász, 73 éves, római katolikus, Hortobágy Veres Péter u. 12.
Kun Imre, gulyás, csikós, 44 éves, református, Balmazújváros Csegei u.22.
Faragó Ferenc, juhász, 54 éves, római katolikus, Balmazújváros Báthori u. 28.
Juhász Imre, csikós, 38 éves, római katolikus, Hortobágy Mátra 24.
Szalai Imre, juhász, 64 éves, református, Kunmadaras Bottyán u.19.
Zeke János, juhász, gulyás, 72 éves, római katolikus, Karcag Kátai Gábor u. 39
Tóth István, juhász, 75 éves, református, Kunhegyes Lejtő u. 14.
Szabó Sándor, csikós, 46 éves, református, Hortobágy Erdei Ferenc u. 11.
Bakos Rudolf, juhász, 76 éves, római katolikus, Kócsújfalu Hunyadi u. 4.